

О. В. Гончарукдоктор педагогічних наук, доцент,
в.о. професора кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Статтю присвячено актуальній педагогічній проблемі дослідження специфічних особливостей організації дозвілля учнів початкової школи, врахування яких уможливило результативність та активність залучення дітей до дозвілля як особливого виду діяльності. Дозвілля молодших школярів визначено як самокеровану діяльність, спрямовану на духовний розвиток і вільний вибір суспільно значимих ролей. Зазначено, що дозвілля є фактором особистісного становлення дитини, її соціалізації; чинником морального, розумового, фізичного, духовного розвитку; складовою системи життєдіяльності; засобом самовираження та самовдосконалення. Організацію дозвілля молодших школярів потрактовано як керований, цілеспрямований процес взаємодії педагогів, батьків, учнів та інших суб'єктів дозвілля з активною самодіяльністю дітей, з метою виховання суб'єктності молодших школярів у виборі видів, форм та способів дозвілля й формування ціннісного ставлення до дозвілля як особливої творчої активної діяльності. Запропоновано структуру організації дозвілля молодших школярів: мета, суб'єкти, зміст, взаємодія між суб'єктами, форми і методи, результат, корегування результатів, рефлексія суб'єктів дозвілля. З урахуванням психо-фізіологічних особливостей становлення особистості в молодшому шкільному віці визначено й проаналізовано специфічні особливості організації дозвілля дітей: доцільність дотримання структури та змістового наповнення дозвілля молодшого школяра; врахування двоїстої природи сутності дитячого дозвілля (самоорганізоване, вільне та кероване педагогами й батьками); дотримання поетапності в організації та реалізації дозвілля. Наголошено, що педагоги та батьки мають враховувати визначені особливості в організації дозвілля дітей молодшого шкільного віку. У висновку зроблено акцент на необхідності формування готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дитячого дозвілля як важливої складової їх професійної компетентності.

Ключові слова: дозвілля, дитина молодшого шкільного віку, дозвіллева діяльність, організація дозвілля дітей, особливості організації дозвілля.

Постановка проблеми. Формування особистості дитини є складним і багатфакторним процесом. Особливо важливу роль у становленні дитини відіграє дозвілля як специфічна творча добровільна діяльність, орієнтована на моральний, фізичний, інтелектуальний, духовний розвиток. Саме дозвілля передбачає вільний і добровільний вибір особистістю дитини тієї чи іншої ролі, виконання якої сприяє розвитку можливостей дитини, розвитку та вдосконаленню її особистісних якостей, формуванню життєвої активності. Життєва активність дітей проявляється в навчальній, творчій, трудовій, дозвіллевій діяльності. Дозвіллева діяльність за своїм змістом є складною й містить творчу, художньо-мистецьку, фізкультурно-оздоровчу, ігрову та інші діяльності.

Державний стандарт початкової освіти передбачає формування у школярів молодшого шкільного віку низки компетентностей, серед яких важливими є громадянські та соціальні компетентності, а також культурна компетентність [6], розвиток яких залежить насамперед від правильно організованого дозвілля дітей. А відтак, *актуальною й нагальною* для науково-практичного вирішення є

проблема визначення специфічних особливостей організації дозвілля молодших школярів, врахування яких в освітньому процесі початкової школи є необхідним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що досліджувана проблема не є новою. Так, І. Белецька, В. Кірсанов, В. Піча досліджували особливості розвитку особистості у сфері вільного часу; В. Бочелюк, А. Воловик, А. Гриньків, І. Петрова розкривали зміст та особливості дитячого дозвілля. Продовжуючи аналіз проблеми, Н. Краснова, О. Мариновська, Д. Малков, Н. Флегонтова з'ясували можливості реалізації нових форм культурно-дозвіллевої діяльності учнів. Розвивальну роль позакласної виховної роботи у становленні особистості школяра аналізували С. Литвиненко, П. Щербань. Особливості організації дозвіллевої діяльності молодших школярів як важливу умову успішної самореалізації досліджували А. Міненко, І. Турчина, Н. Антоненко. Структурно-функціональний аналіз дозвіллевої діяльності молодших школярів в умовах позанавчальної роботи здійснила О. Чупрун. Над про-

блемою розробки та вдосконалення системної підготовки вчителів початкових класів до організації дитячого дозвілля працювала О. Гончарук.

Отже, питання активізації дитячого дозвілля в педагогічній науці розкриті. Однак, на нашу думку, певною мірою поза увагою вчених залишилось дослідження специфічних особливостей організації дозвілля учнів молодшого шкільного віку, врахування яких є вкрай необхідним як в організації освітнього процесу в початковій школі, так і у виховній діяльності батьків. Власне це і стало **метою** статті. Досягнення мети можливе при реалізації наступних *завдань*: розкриття сутності поняття дитячого дозвілля; визначення та аналіз специфічних особливостей організації дозвілля учнів молодшого шкільного віку. *Методами* дослідження стали: аналіз, синтез, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Дозвілля є складною поліфункційною категорією й досліджується вченими різних наукових галузей. Так, дозвілля у педагогічному словнику визначається як «вільний від обов'язкової діяльності час. Використовуючи години дозвілля для читання, займаючись мистецтвом, технікою, дитина розвивається морально, розумово та фізично. Активне розумове дозвілля – важливий засіб збереження та підвищення працездатності, бо саме у вільний час від бездіяльності діти можуть набути поганих звичок» [3, с.56]. О. Гончарук трактує дозвіллеву діяльність молодших школярів як «самокеровану діяльність, спрямовану на духовний розвиток, що уможлиблює вільний вибір суспільно значимих ролей, забезпечуючи умови діяльності, які сприяють доцільному використанню її безмежних можливостей». Далі вчена визначає організацію дозвілля молодших школярів як «керований, цілеспрямований процес взаємодії педагогів, батьків учнів та інших суб'єктів дозвілля з активною самодіяльністю учнів, з метою виховання суб'єктності молодших школярів у виборі видів, форм та способів дозвілля й формування ціннісного ставлення до дозвілля як особливої творчої активної діяльності» [4, с.27].

У контексті досліджуваної проблеми конструктивною є й подана О. Гончарук структура організації дозвіллевої діяльності молодших школярів: мета, суб'єкти, зміст, взаємодія між суб'єктами, форми і методи, результат, корегування результатів, рефлексія суб'єктів дозвіллевої діяльності [4, с. 28]. На нашу думку, дотримання такої структури в організації дозвілля учнів молодшого шкільного віку уможливить його результативність та сприятиме більш активному залученню школярів до дозвіллевої діяльності.

Характерними ознаками дозвілля особистості дитини є: свобода вибору, добровільність, різноспектність та гнучкість, поєднання плановості зі спонтанністю, полімотивованість, прагнення отри-

мати задоволення та радість, компенсаційність дозвілля.

З аналізу наукової літератури можна зробити висновок, що дозвілля має своє структурне наповнення. Так, наприклад, О. Голік до дозвілля відносить: спілкування, самоосвіту, пасивний відпочинок, любительську діяльність, творчі заняття, споживання культурних цінностей, рекреаційні та розважальні заходи, суспільно-корисні справи, асоціальні прояви [2].

У контексті дослідження проблеми важливим є з'ясування особливостей психо-фізіологічного розвитку та становлення особистості в молодшому шкільному віці. На нашу думку, саме ці особливості й зумовлюють відповідну структуру та змістове наповнення дозвілля молодшого школяра, що власне й є однією із особливостей організації дозвілля учнів початкової школи. Так, учені О. Савченко, О. Гончарук зазначають, що в молодшому шкільному віці відбувається подальший фізичний і психофізіологічний розвиток, який уможлиблює багатогранну діяльність дитини. У цьому віці виникають також певні психологічні новоутворення, як-от: 1) довільність як якість особистісних психічних процесів, яка виявляється в умінні усвідомленого цілепокладання та пошуку шляхів і засобів досягнення мети. Молодший школяр учиться керувати своєю поведінкою згідно вимог і поведінкових зразків і відповідно розвиває власну довільність; 2) внутрішньо-особистісний план дій, який дає змогу молодшому школяреві в ході виконання різних завдань шукати оптимальні шляхи та методи, планувати власні дії; 3) диференціація власних можливостей та ін. [3; 7].

Організуючи дозвілля молодших школярів, насамперед варто пам'ятати про те, що дитина має бути особистістю, яка обрала свободу для творчої діяльності і стала суб'єктом дозвілля. Необхідно враховувати також, що дітям подобаються не лише змістовні виховні культурно-просвітницькі дозвіллеві заходи (відвідування вистав, виставок, музеїв тощо, читання книг, проведення різних ігор), але й пасивний відпочинок, розважальні заходи, заняття улюбленими справами, дружнє спілкування і т.п. (рис.1).

Плануючи дитяче дозвілля й ураховуючи його виховну та розвивальну роль, доцільно велику увагу приділяти також заходам саморозвитку та самовдосконалення молодшого школяра, організації суспільно-корисних справ. Невиключеними можуть бути також асоціальні прояви, на що варто звертати увагу й передбачати можливі виклики та результати.

Наступною особливістю організації дозвілля учнів початкової школи є врахування самої специфіки дитячого дозвілля. Мова йде про двоїсту природу сутності дозвілля дітей як особливого виду їхньої діяльності (рис. 2).

Рис. 1. Орієнтовне структурне наповнення дозвілля молодшого школяра

Рис. 2. Двоїстість дозвілля молодшого школяра

З одного боку, дитяче дозвілля це самоорганізована, творча вільна дозвіллева діяльність, яка є невимушеною, інколи спланованою, а часто й спонтанною; а з іншого – це культурно-формульована, виховна, розвивальна, керована педагогами та батьками діяльність.

Сутність дозвілля полягає в тому, що воно є фактором особистісного становлення та соціалізації дитини (І. Бех); важливою складовою системи життєдіяльності; чинником розширення можливостей для інтелектуального, духовного, творчого і фізичного розвитку особистості (Н. Татаренко); фактором особистісно-індивідуального самовираження (С. Шмаков). Так, на думку Н. Краснової дозвілля є «зоною» задоволення домагань спілкування, субординації відносин із тими, хто старший

або молодший [5], що власне й може провокувати асоціальні прояви.

Ще *однією особливістю* в організації дозвілля молодших школярів є врахування та дотримання основних етапів його реалізації (таблиця 1).

Нами було взято за основу запропоновану Ю. Боловацькою характеристику конструювання дозвіллевих заходів [1]. Визначені й охарактеризовані етапи передбачають насамперед суб'єктність молодшого школяра як основного організатора та учасника дитячого дозвілля, його особистісний потенціал, добровільність і свободу вибору, його успіх та бачення результату, одержані задоволення та радість.

Висновки і пропозиції. Аналіз психолого-педагогічної літератури та практики діяльності нової української школи свідчить про те, що дитяче дозвілля має бути професійно грамотно організоване з обов'язковим дотриманням його структури та врахуванням специфічних особливостей організації та реалізації.

В умовах освітнього шкільного середовища відповідальність за організацію дозвілля покладено на вчителя початкових класів. А відтак важливим для подальшого дослідження є пошук змісту, форм і методів підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів як цілеспрямованого процесу оволодіння професійними компетентностями щодо конструктивної організації й проведення дозвілля та виховання молодших школярів як його суб'єктів.

Етапи організації та реалізації дозвілля молодших школярів

Етап	Назва етапу	Учитель / батьки	Учасники творчої команди	Результат
I етап	Цілепокладання	Визначення мети і завдань дозвіллевого заходу, створення позитивного мікроклімату в творчій команді	Обговорення мети, генерування ідей щодо сутності заходу, обрання доцільних варіантів	Поглиблення знань про форми і методи культурно-дозвіллевої діяльності, прийняття розвитку креативних здібностей, популяризація духовно-моральних цінностей
II етап	Колективне планування	Розвиток найцікавіших ідей; допомога у розробці сценарного плану	Формулювання однієї креативної ідеї, розробка сценарного плану	Сприяння розвитку креативних здібностей та комунікативних якостей, прагнення раціонально організувати дозвілля інших учнів
III етап	Організація / підготовка	Координація процесу підготовки; розподіл ролей на основі особистісного підходу	Колективне обговорення заходу, розподіл функціонально-рольових позицій	Сприяння розвитку організаторських якостей, готовність багато працювати для досягнення колективної мети
IV етап	Реалізація	Створення позитивного емоційного настрою	Виконання певної командної ролі	Сприяння самореалізації студентів, вихованню готовності до взаємозаміни командних ролей, розподілу доручень на основі особистісного підходу
V етап	Колективне підведення підсумків, оцінка результатів	Оцінювання та аналіз результатів колективної діяльності	Підведення підсумків	Сприяння розвитку комунікативних умінь, самоаналізу школярів
VI етап	Організація післядії	Акцентується увага на необхідності використання досвіду в процесі реалізації аналогічних заходів	Визначення напрямів діяльності творчої команди, планування наступних заходів	Сприяння розвитку умінь якісно і відповідально доводити розпочату справу до завершення

Список використаної літератури:

1. Боловацька Ю. І. Особистісно орієнтоване виховання студентів у культурно-дозвіллевій діяльності вищого педагогічного навчального закладу: дис. канд. пед. наук: 13.00.07, Харків, 2015. 16 с.
2. Голік О. В. Організаційно-управлінський аспект позакласної дозвіллевої діяльності старшокласників: *монографія*. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. 168 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
4. Гончарук О. В. Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: 13.00.04., Умань – Хмельницький, 2021. 40с.
5. Краснова Н. Технології організації дозвілля у соціально-педагогічній роботі. URL: http://www.rusnauka.com/29_SSN_2013/Pedagogica/6_145632.doc.htm (дата звернення: 16.06.2022).
6. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти: Постанова КМУ № 688 від 24 липня 2019 року URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019> (дата звернення: 23.06.2022).
7. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів пед. ф-тів. Київ: Грамота, 2012. 504 с.

Goncharuk O. Peculiarities of primary school-aged children leisure time organization

The article is devoted to the current pedagogical problem of research of specific features of the organization of leisure of elementary school students, considering the effectiveness and activity of involving children in leisure as a particular activity. Leisure time of elementary school students is defined as a self-managed activity aimed at spiritual development, which allows free choice of socially significant roles. It is noted that leisure time is a factor in the personal formation of the child, his socialization; a factor of moral, mental, physical, and spiritual development; an integral part of the system of life activity; a means of self-expression and self-improvement.

Organization of leisure activities of junior high school students is treated as a controlled, purposeful process of interaction of teachers, parents of students and other subjects of leisure activities with the active self-activity of students in order to develop the subjectivity of junior high school students in choosing the types, forms and ways of leisure and value attitude to leisure as a unique creative activity. The structure of the organization of leisure time of elementary school students is offered: purpose, subjects, contents, the interaction between subjects, forms and methods, result, correction of results, and reflection of subjects of leisure time. The specific features of children's leisure time organization are defined and analysed: the expediency of compliance with the structure and substantive filling of children's leisure time; consideration of the dual nature of children's leisure time essence (self-organized, accessible and controlled by teachers and parents); compliance with the stages in the organization and realization of leisure time. It is noted that teachers and parents must consider specific features of the organization of leisure time of children of primary school age. The conclusion emphasizes the need to form the readiness of future elementary school teachers to organize children's leisure time as an essential component of their professional competence.

Key words: *leisure, primary school-aged child, leisure activities, children's leisure time organization, the peculiarities of leisure time organization.*